

ВІДГУК

**офіційного опонента
на дисертацію Татяничкової Ірини Володимирівни
«Психолого-педагогічні основи соціалізації дітей
з вадами інтелектуального розвитку»,
представлену на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук
за спеціальністю 13.00.03 – корекційна педагогіка**

Дисертаційне дослідження І.В. Татяничкової присвячено одній з найбільш актуальних та недостатньо досліджених у спеціальній педагогіці і психології проблемі соціалізації дітей з вадами інтелектуального розвитку, таких найважливіших її питань, як: розуміння соціалізації як безперервного і послідовного процесу особистісного зростання дитини, набуття нею соціальних якостей і розвиток позитивних індивідуальних можливостей; вивчення і пояснення особливостей їхньої соціалізації на її основних стадіях (адаптації, індивідуалізації, інтеграції, ранньої трудової підготовки) в умовах спеціального навчального закладу; розроблення технологій корекційно-виховного впливу на процес соціалізації дітей зазначеної категорії. На вирішення цих та інших не менш важливих питань і було спрямовано дисертаційне дослідження докторантки.

У дисертаційній роботі, яка містить 5 розділів, представлено матеріали дослідження, що було здійснено відповідно до визначених мети, завдань, об'єкта, предмета і концепції. Слід відмітити масштабність і тривалість проведеного пошукувачкою дослідження, достатню кількість задіяних в ньому осіб – дітей, педагогів, психологів, батьків та студентів, а також різноманітність установ, у роботу яких було впроваджено технологію забезпечення соціалізації: спеціальні загальноосвітні школи для дітей з порушеннями інтелекту, загальноосвітні школи з інклюзивною формою навчання, навчально-реабілітаційний центр, вищі навчальні заклади, у тому числі й за межами України.

Солідною, на наш погляд, є теоретико-методологічна основа дослідження, яка вбирає в себе сучасні найбільш важливі та продуктивні психологічні та педагогічні теорії, концепції, принципи, підходи, теоретичні положення, категорії. Особливе місце у методологічних засадах проведеного

дослідження на всіх його етапах, як показує вивчення дисертації, посідає особистісний підхід у психології і педагогіці (Б.Г. Ананьєв, І.Д. Бех, С.Д. Максименко, А. Маслоу, А.В. Петровський, К.К. Платонов, В.В. Рибалка та ін.) – в дисертації він представлений через систему понять «особистісно-орієнтована освіта», «особистісне становлення дитини», «необхідність пошуку позитивного у структурі особистості», «розвиток потенційних можливостей особистості».

Самостійне теоретичне та практичне значення мають отримані дисертанткою результати аналізу вітчизняної та зарубіжної літератури щодо змісту основних понять: сутності соціалізації, змісту, особливостей перебігу кожної з її стадій, механізмів і показників її прояву, особливостей соціалізації на різних вікових етапах становлення особистості, чинників впливу на процес соціалізації людини тощо (розділ 1). Авторкою досить ґрунтовно проаналізовано й узагальнено основні підходи до розуміння поняття «соціалізація», визначено психологічні особливості кожного вікового періоду дитини, що умовно відповідають стадіям соціалізації, які вона проходить упродовж свого соціального зростання.

Особливий науковий інтерес представляє розгляд педагогічного аспекту процесу соціалізації, аналіз стану теорії та практики у розв'язанні проблеми забезпечення соціалізації дітей з психофізичними порушеннями (розділ 2). Педагогічний аспект проблеми репрезентовано у контексті єдиної педагогічної системи, сутність якої визначається основними компонентами педагогічного процесу – цільовим, змістовим, організаційним, методичним. Авторкою доведено, що лише їх внутрішня єдність сприяє засвоєнню дитиною соціального досвіду, формуванню знань, умінь та навичок і відповідних особистісних якостей.

Теоретичний аналіз спеціальної літератури продемонстрував особливу значущість проблеми соціалізації дітей з вадами інтелектуального розвитку для спеціальної загальноосвітньої школи і дав змогу здобувачці вийти на визначення основних напрямів і компонентів дослідження особливостей соціалізації дітей з інтелектуальними вадами. Дисертанткою обґрунтовано

показники, критерії, методи та методики їх діагностики на кожній стадії соціалізації в умовах спеціальної загальноосвітньої школи. Позитивним є те, що дослідження здійснено з використанням порівняльного принципу та зосереджено на вивченні розумово відсталих дітей та дітей з нормою інтелекту, що дало змогу авторці відслідкувати загальні тенденції та особливості перебігу соціалізації цих двох категорій досліджуваних.

Аналіз емпіричних даних, що були одержані на констатувальному етапі дослідження, представлено в дисертації достатньо повно та ґрунтовно із застосуванням методів математичної статистики. Застосування методів статистики дало змогу авторці встановити взаємозв'язок між показниками соціалізації та визначити предмет корекційно-розвивального впливу на кожній стадії соціалізації. Знайомлячись з роботою І.В. Татьянчикової на основі представлених нею матеріалів в авторефераті та дисертації, доходимо висновку про можливість соціалізації розумово відсталих учнів на кожній її стадії, а також про те, що недостатня ефективність соціалізації обумовлюється недостатністю або відсутністю спеціальних коригуючих впливів, які забезпечували б цей процес. Виходячи з цього, результати констатувального етапу дослідження було покладено в основу розроблення авторкою системи корекційно-виховної роботи щодо забезпечення соціалізації дітей з вадами розумового розвитку.

Слід зазначити, що особливе наукове значення та виразне практичне спрямування мають матеріали дисертації, які присвячені висвітленню психолого-педагогічної системи забезпечення соціалізації учнів, їхнього соціального зростання в умовах спеціального навчального закладу (розділ 4). У представленому матеріалі розкривається суть формувального експерименту, ті теоретико-емпіричні засади, що покладаються в його основу. Система експериментальної педагогічної роботи, відповідно до суті кожної стадії соціалізації, представлена спеціально розробленими корекційно-розвивальними програмами, які передбачають застосування доцільно дібраних педагогічних засобів – методики, змісту, організаційних форм. Методики і плани проведення різноманітних корекційних занять, які представлені у додатках, стануть в нагоді

практичним працівникам спеціальних навчальних закладів.

У дисертації наводяться також і результати впровадження авторської експериментальної системи у педагогічний процес спеціальної школи, зокрема позитивні результати розвитку дітей за змістовим, діяльнісним та особистісним компонентами, які показують ефективність розробленої системи корекційної роботи з ними та їх батьками.

У п'ятому розділі представлено конкретні методичні матеріали, що стосуються психолого-педагогічного забезпечення різноманітного спектру роботи у зазначених напрямках роботи з дітьми та їхніми батьками, зокрема: умови та чинники позитивного впливу корекційного середовища на дитину; зміст та авторські методики індивідуально-корекційної роботи з дітьми; обґрунтування необхідності створення в спеціальному навчальному закладі умов для соціального зростання дитини, її розвитку в процесі соціалізації; виявлення і розвиток її можливостей; удосконалення організації професійно-трудової підготовки учнів та ін.

Висновки дисертаційного дослідження сповна відображають отримані результати, відповідають меті, поставленим завданням та науковій новизні роботи.

Оцінюючи дисертаційну роботу І.В. Татянчикової, слід відмітити, що вона є результатом фундаментального, комплексного, багатоаспектного теоретико-експериментального дослідження однієї з найбільш актуальних у спеціальній психології та педагогіці проблем, результати якого у вигляді величезного інформаційно насиченого масиву теоретичного і емпіричного матеріалу, відповідних ним теоретичних положень, висновків, рекомендацій сприяють системному розв'язанню більшості її питань, які мають вагому наукову новизну та практичне значення.

Вірогідність наукових положень і висновків дослідження забезпечена методологічною та теоретичною обґрунтованістю його вихідних позицій, значною експериментальною вибіркою, адекватним застосуванням методів статистичної обробки емпіричних даних, їх кількісним та якісним аналізом. Основні положення дисертації достатньо повно викладено авторкою у 61

науковій праці (53 з яких є одноосібними). Звертає на себе увагу широка географія наукових публікацій, у тому числі й закордонних.

Слід зазначити, що автореферат повністю відображає основні положення дисертації.

Разом з високою загальною оцінкою рецензованої дисертаційної роботи, вважаємо за необхідне висловити деякі зауваження та побажання:

1. Представлена у роботі модель психолого-педагогічного забезпечення соціалізації учнів у спеціальному навчальному закладі узагальнено відображає розроблену дисертанткою систему педагогічної роботи (Додаток В дисертації). Вона є досить вдалою. Втім, незважаючи на наявність посилань на результати досліджень О.П. Хохліної, у яких доводиться, що мета корекційної роботи визначається предметом впливу, у моделі це положення відображено недостатньо адекватно (спочатку визначена мета, лише потім – предмет педагогічної роботи). До того ж відомо, що зміст, форми і методи педагогічного впливу пов'язані між собою. В той же час у моделі ці зв'язки не відображені.

2. У дисертаційному дослідженні при розробці методики констатувального етапу експерименту визначено найважливіші показники дослідження процесу соціалізації на кожній його стадії, виходячи щонайперше з суті стадій та вікових особливостей розвитку дітей, які умовно співвідносяться з ними. На наш погляд, визначення цих показників недостатньо обґрунтовується наявними на сьогодні (хоча і фрагментарними) результатами досліджень з зазначеної проблеми щодо розумово відсталих дітей у спеціальній психології та корекційній педагогіці.

3. У дисертації бажано було б більш повно представити аналіз педагогічних теорій, концепцій, підходів, які використовуються для розгляду проблеми дослідження та які беруться дисертанткою за його теоретичну основу (зокрема: особистісно зорієнтований та компетентнісний підходи до розроблення проблеми корекційної роботи у спеціальному навчальному закладі). Можливо у більш повній мірі необхідно було б використати положення теорії Л.С. Виготського.

4. Робота не позбавлена окремих термінологічних, змістових неточностей

та іноді фрагментарності у трактуванні деяких теоретичних положень. Наприклад: «вивчення» і «дослідження» мають різну конотацію.

5. На нашу думку, бажано б було здійснити подальший розгляд зазначеної проблеми, наприклад забезпечення соціалізації розумово відсталих випускників після закінчення ними спеціального навчального закладу.

Втім, висловлені зауваження в цілому не впливають на позитивну оцінку дисертаційної роботи І.В. Татьянчикової.

Загальний висновок: Дисертаційне дослідження І.В. Татьянчикової є фундаментальною науковою працею, що має виразну наукову новизну, вагоме теоретичне та практичне значення та є значним внеском у розробку наукової проблеми соціалізації взагалі, та соціалізації осіб з вадами інтелектуального розвитку зокрема. Автореферат відображає основний зміст дисертації. Результати дослідження пройшли солідну апробацію, впровадження та знайшли відображення у значній кількості публікацій.

Таким чином, дисертація «Психолого-педагогічні основи соціалізації дітей з вадами інтелектуального розвитку» відповідає вимогам ДАК України до докторських дисертацій, а її авторка заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.03 – корекційна педагогіка.

Офіційний опонент:

доктор психологічних наук, професор,
директор Українського науково-методичного
центру практичної психології і соціальної
роботи НАПН України

В.Г. Панок